

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

DOI: 10.67227

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 6

2026

MUSTAQILLIK YILLARIDA NAMANGAN VILOYATIDA TEATR SAN'ATI VA DRAMATURGIYANING RIVOJLANISHI

Norinov Muzaffar Ramonjonovich
University of Business and Science, o'qituvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada mustaqillik yillarida Namangan viloyatida teatr san'ati va dramaturgiyaning rivojlanish jarayoni tarixiy va qiyosiy tahlil asosida yoritiladi. Alisher Navoiy nomidagi viloyat musiqali drama va komediya teatrining faoliyati, sohaga ko'rsatilgan davlat e'tibori hamda mahalliy dramaturg va adiblarning ijodiy hissasi tahlil qilinadi. Tomoshabinlar soni, sahnalashtirilgan asarlar va xalqaro ijodiy aloqalar dinamikasi statistik ko'rsatkichlar asosida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: teatr san'ati, dramaturgiya, Namangan viloyati, musiqali drama va komediya teatri, repertuar, milliy madaniyat, mustaqillik, adabiy muhit.

РАЗВИТИЕ ТЕАТРАЛЬНОГО ИСКУССТВА И ДРАМАТУРГИИ В НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

Норинов Музаффар Рамонжонович
University of Business and Science, преподаватель

Аннотация

В статье на основе исторического и сравнительного анализа освещается процесс развития театрального искусства и драматургии в Наманганской области в годы независимости. Анализируются деятельность областного музыкально-драматического и комедийного театра имени Алишера Навои, государственная поддержка отрасли и творческий вклад местных драматургов и писателей. На основе статистических показателей рассматривается динамика числа зрителей, поставленных произведений и международных творческих связей.

Ключевые слова: театральное искусство, драматургия, Наманганская область, музыкально-драматический театр, репертуар, национальная культура, независимость, литературная среда.

THE DEVELOPMENT OF THEATRE ART AND DRAMATURGY IN NAMANGAN REGION DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

Norinov Muzaffar Ramonjonovich
University of Business and Science, Lecturer

Abstract

The article, based on a historical and comparative analysis, examines the development of theatrical art and dramaturgy in the Namangan region during the years of independence. It analyses the activities of the Alisher Navoi Regional Musical Drama and Comedy Theatre, state support for the sector and the creative contribution of local playwrights and writers. Using statistical indicators, the dynamics of audience numbers, staged productions and international creative ties are considered.

Keywords: theatrical art, dramaturgy, Namangan region, musical drama and comedy theatre, repertoire, national culture, independence, literary environment.

Teatr san'ati xalqning ma'naviy qiyofasi, milliy o'zligi va estetik didini namoyon etuvchi muhim madaniyat sohalaridan biridir. Mamlakat madaniy hayotini teatr san'ati hamda dramaturg-adiblar faoliyatisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda milliy teatr san'ati mafkuraviy qoliplardan xalos bo'lib, milliy qadriyatlar va istiqlol g'oyalari bilan yangilandi. Ushbu jarayonni mintaqaviy miqyosda — boy adabiy-madaniy an'analarga ega Namangan viloyati misolida — o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarbdir. Maqolaning maqsadi — mustaqillik yillarida Namangan viloyatida teatr san'ati va dramaturgiyaning rivojlanish bosqichlarini, davlat siyosatining ta'sirini hamda mahalliy ijodkorlarning hissasini yoritishdan iborat. Tadqiqotda tarixiylik, qiyosiy-tahliliy va statistik tahlil usullaridan foydalanildi; xulosalar arxiv ma'lumotlari, davr statistikasi va normativ-huquqiy hujjatlarga tayanadi.

Namangan viloyatida teatr san'atining shakllanishi XX asr boshlarida mahalliy jadid yoshlarining

havaskorlik tashabbuslari bilan bog'liq. Sovet hokimiyati yillarida esa milliy teatr o'ziga xos mafkuraviy vosita sifatida shakllantirilib, undan milliy madaniyat ravnaqi emas, balki g'oyaviy maqsadlar yo'lida foydalanildi. XX asrning so'nggi choragida ham soha mutasaddilari mafkuraviy qoliqlar doirasida ish yuritishga majbur edi. Jumladan, 1983-yilda respublika teatrlari repertuariga kiritilgan 600 ta pyesadan atigi 55 tasi, 1981–1983-yillarda televideniye orqali namoyish etilgan 32 ta spektaklning faqat 11 tasi o'zbek mualliflari qalamiga mansub bo'lgan. Bu holat bevosita Namangan viloyatiga ham taalluqli edi.

Mustaqillikning dastlabki yillari teatr san'ati uchun murakkab sinov davri bo'ldi. 1992-yilda Alisher Navoiy nomidagi viloyat musiqali drama va komediya teatriga tashrif buyuruvchilar soni 812,9 ming kishini tashkil etgan bo'lsa, 2013-yilga kelib bu ko'rsatkich 61 ming nafarga tushib qoldi. Tomoshabinlar sonining keskin kamayishi bir necha omil bilan izohlanadi: 1980-yillar oxirigacha sahnada namoyish etilgan asarlarning aksariyati g'oyaviy-mafkuraviy jihatdan eskirgani, istiqloq va ma'naviy yangilanish g'oyalari bilan sug'orilgan yangi sahna asarlarining yetarli yaratilmagani, shuningdek, aholi xonadonlarida video texnikasining (videomagnitofonlar) va xususiy kino-video shoxobchalarining ommalashgani. Bu davrdagi holatni viloyatlararo qiyosda baholash o'rinli. Mustaqillikning dastlabki davridan 2013-yilgacha viloyat teatri 206 ta spektakl namoyish etib, 61 ming tomoshabinga xizmat ko'rsatgan; ayni vaqtda Andijon viloyatidagi uchta teatr 372 ta spektakl (106 ming tomoshabin), Toshkent viloyatidagi bitta teatr 82 ta spektakl (20 ming tomoshabin) bilan faoliyat ko'rsatgan edi. 2013-yilda respublikadagi 45 ta teatrdan Namangan viloyatiga atigi bittasi to'g'ri kelar edi (Toshkent shahrida — 13 ta, Qashqadaryo va Farg'onada — 5 tadan, Samarqandda — 4 ta, Jizzax va Andijonda — 3 tadan). Bu raqamlar mintaqada teatr tarmog'ining cheklanganligini, ayni paytda mavjud yagona jamoaning yuqori mahsuldorligini ko'rsatadi.

Istiqloq yillarida milliy manfaatlarni oshkora ifoda etgan asarlar sahna yuzini ko'ra boshladi. 1997-yilda davlat mustaqilligining olti yilligi munosabati bilan viloyat teatrida O'tkir Hoshimovning "Qatag'on" spektakli namoyish etildi. Sohoni isloh qilishda davlat siyosati hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998-yil 26-martdagi "O'zbekiston teatr san'atini rivojlantirish to'g'risida"gi Farmoni hamda Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 22-maydagi tegishli Qarori asosida "O'zbekteatr" ijodiy-ishlab chiqarish birlashmasi tashkil etildi. Davlat qo'llab-quvvatlovi natijasida viloyat teatri ijodiy faollashdi. 2006-yilda "DEBYUT-2006" I Respublika ko'rik-festivalida rejissyor Sh. Abdullayev sahnalashtirgan "Bog'" spektakli birinchi o'rinni egalladi. 2012-yilda teatr qoshida "Yoshlar teatr studiyasi" tashkil etilib, "Adashganlar" spektakli bilan ilk ijodiy ishini namoyish etdi. 2013-yil noyabrda Toshkentda o'tkazilgan teatr festivalida viloyat jamoasi "Vijdon amri" spektakli bilan g'olib chiqdi.

Tizimli islohotlar samarasi keyingi yillarda yaqqol namoyon bo'ldi. 2019-yilda viloyatda atigi bitta musiqali drama teatri faoliyat ko'rsatgani holda, 82,3 ming nafar tomoshabin tashrif buyurgan 257 ta spektakl namoyish etildi; bu ko'rsatkich respublikaning o'rtacha darajasidan ancha yuqori bo'lib, ayni davrda Sirdaryoda 165 ta, Toshkent viloyatida 85 ta spektakl namoyish etilgan edi. Mazkur yutuqlarni xolis tahlil qilish va respublika miqyosida ommalashtirish soha mutaxassislari oldidagi muhim vazifalardan biriga aylandi. Viloyat teatrining Qo'g'irchoq teatri jamoasi madaniy-ma'rifiy ishlarni rivojlantirishda sezilarli faoliyat olib bordi. Yozgi ta'til davrida tumanlardagi bolalar o'ringohlarida tomoshalar ko'rsatildi, san'atga ixtisoslashtirilgan maktablar qoshida qo'g'irchoq teatri jamoalari tashkil etildi. 2014-yilda jamoa Kosonsoy tumanidagi imkoniyati cheklangan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasasiga tashrif buyurib, ma'naviy-ma'rifiy tadbir o'tkazdi. Viloyat teatri ijodiy jamoasi sayyor repertuarlari orqali aholining mazmunli madaniy hordig'ini ta'minlashga xizmat qildi. Masalan, 2020-yil yanvarida san'atkorlar Chust tumanining G'ova, Qoraqo'rg'on, Sho'rbuloq va Varzigon qishloqlarida tomoshalar ko'rsatdi. Mintaqaning madaniy hayotida tuman xalq teatrlari ham o'ziga xos o'rin tutadi: Yangiqo'rg'on tumani xalq teatri jamoasi "Gado xotinning baxti", "Beva otaning taqdiri" kabi spektakllarni sahnalashtirib, respublika festivalida sovrindor bo'ldi. Repertuar tahlili shuni ko'rsatadiki, jamoa milliy mumtoz mavzularni ("Mashrab", "Tohir va Zuhra", "Yusuf va Zulayxo") zamonaviy hajviy va ijtimoiy asarlar ("Super qaynona", "O'z arizasiga ko'ra", "Alixonlik Gamlet") bilan uyg'unlashtirdi.

Namangan teatri xalqaro ijodiy aloqalarni ham faollashtirdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qarori ijrosi doirasida 2023-yilning 2–3-oktabr kunlari jamoa Ozarbayjon poytaxti Boku shahrida ijodiy safarda bo'lib, O'zbekiston xalq shoiri Oxunjon Hakimov qalamiga mansub, rejissyor Ma'rufjon Niyozov sahnalashtirgan "Bu chollar — ajib chollar" hajviy spektaklini namoyish etdi. Millatlararo totuvlikni mustahkamlash yo'lida teatr 2023-yilda A. Chexovning "Ayiq" pyesasini ham sahnalashtirdi.

Teatrning xalqaro va viloyatlararo aloqalari Boku safari bilan cheklanmaydi: mustaqillik yillarida jamoa Qirg'iziston Respublikasi O'sh viloyati teatriga, shuningdek, Qashqadaryo, Surxondaryo, Samarqand va Jizzax viloyatlariga ijodiy safarlarda bo'ldi. Teatr o'z tarixini saqlash va targ'ib etishga ham e'tibor qaratdi: kirish foyesida faoliyat olib borgan ustoz san'atkorlarning fotosuratlarini, sahna liboslari, butaforiya, musiqa asboblari va dekoratsiyalardan iborat doimiy ko'rgazma tashkil etildi. Milliy madaniyat, sharqona axloq va sog'lom turmush tarzini targ'ib etuvchi asarlar, jumladan Inobat Tursunovanning "Zaharli tomchi" dramasi ham repertuardan munosib o'rin oldi.

Viloyat teatrining repertuari mahalliy dramaturglar ijodi bilan boyidi. Nurulloh Abbosxonning "Go'zal dunyo zulmati", "Bahor shamoli", "Seni kuylaymiz, zamondosh" asarlari viloyat va respublika teatrlarida sahnalashtirildi. Adiba To'xtaxon Rahimovanning "Qaychi qudalar", "Yo'qotilgan baxt", "Nay sadosi" kabi oltita asari viloyat teatrida sahna yuzini ko'rdi. O'zbekiston xalq shoiri Husniddin Sharipovning "Yor istab", "Chollar va kampirlar" kabi dramalari poytaxt va viloyat teatrlarida qo'yildi. Tarixiy mavzuda Nurulloh Raufxonning "Ibrat" dramasi (2022) ma'rifatparvar Is'hoqxon to'ra Ibrat hayotiga bag'ishlandi.

Namangan adabiy muhiti boy an'analarga ega. Respublikada birinchilardan bo'lib roman-serial janriga asos solgan Isoqjon Nishonov mustaqillik yillarida 70 dan ortiq asar yaratdi. Adabiyotshunoslikda Mansurxon Inomxonovning Chustiy ijodiga, Husaynixon Orifiyning Muhammadsharif So'fizoda siymosiga bag'ishlangan tadqiqotlari muhim hissa bo'ldi. Viloyat ilmiy maktabini filologiya fanlari doktori Ismatulla Abdullayev, avestoshunos Hamidjon Homidiy, adabiy aloqalar bo'yicha Markaziy Osiyoda birinchi doktorlik dissertatsiyasini himoya qilgan Tursunoy Hamidova kabi olimlar boyitdi. Davlat siyosatida adabiyot va kitobxonlikni qo'llab-quvvatlash, jahon adabiyoti namunalarini o'zbek tiliga tarjima qilish masalalariga ham alohida e'tibor qaratildi.

Mintaqa adiblarining ijodiy mahsuli ham salmoqli. Nurulloh Abbosxonning "O'zbekcha raqs", "Tanho", "Mening tanho yulduzim", "O'jarlar" kabi tarjima asarlari O'zbek milliy akademik drama teatrida sahnalashtirilgan. Husniddin Sharipov istiqlol yillarida "Ming ikkinchi kecha", "Qaltis yurish", "Qaynarbuloq" she'riy to'plamlari hamda "Yillar va dillar" saylanmasini chop ettirdi. Isoqjon Nishonovning "Afg'on shamoli" roman-seriali 500 mingdan ortiq nusxada bosilib, asarlari rus, nemis va ingliz tillariga tarjima qilingan; adib 2020-yilda qozoq ma'rifatparvari Abay tavalludining 175 yilligiga bag'ishlangan "Millat vijdoni" romani uchun "Abay medali" bilan taqdirlandi. Bu dalillar viloyat adabiy muhitining sermahsulligi va respublika miqyosidagi e'tirofini ko'rsatadi.

Namangan adabiy merosining ildizlari chuqur. Turkiston tarixidagi yagona she'riy tazkira — "Majmuai shoiron"ni Malik ush-Shuaro Fazliy Namongoniy yaratgan, respublikada birinchi bo'lib "O'zbekiston xalq shoiri" unvoniga chustlik Muhammadsharif So'fizoda sazovor bo'lgan. Mustaqillik yillarida "Sharqning Lermontovi" deb e'tirof etilgan, qatag'on qurboni shoir Usmon Nosir xotirasini tiklashga qaratilgan keng qamrovli madaniy tadbirlar o'tkazildi; bu ishlarda Nodirabegim nomidagi viloyat kutubxonasi jamoasining hissasi katta bo'ldi.

Mintaqada adabiy hayotni jonlantirish maqsadida bir qator tashabbuslar amalga oshirildi. O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi viloyat bo'limi qoshida yosh ijodkorlarni tarbiyalovchi "Muzaffar so'z" to'garagi tashkil etildi; har yili an'anaviy tarzda "Adiblar hiyoboni"da nazm va navo kechalari o'tkaziladi. 2021-yil martida O'zbekiston Qahramoni Abdulla Oripov tavalludining 80 yilligiga bag'ishlangan adabiy anjuman, 2022-yilda esa Qo'qon xonligi tarixchisi Mulla Shams Shavqiy Namongoniy ilmiy merosiga bag'ishlangan respublika ilmiy-amaliy anjumani bo'lib o'tdi.

Mahalliy ijodkorlarning mehnati davlat tomonidan munosib taqdirlandi: Husniddin Sharipov "O'zbekiston xalq shoiri" unvoni hamda "Mehnat shuhrati" ordeni bilan, yosh ijodkor Mehrinoz Abbosova esa "Zulfiya" davlat mukofoti va "Shuhrat" medali bilan e'tirof etildi. Bu jihatlar viloyat ijodiy salohiyatining o'sib borayotganidan dalolat beradi.

XULOSA. Mustaqillik yillarida Namangan viloyatida teatr san'ati va dramaturgiya murakkab inqiroz bosqichidan barqaror taraqqiyot sari yo'l bosib o'tdi. Davlat siyosati, jumladan 1998, 2017 va 2022-yillardagi normativ-huquqiy hujjatlar soha rivoji uchun huquqiy va moddiy zamin yaratdi. Statistik ko'rsatkichlar viloyat teatri 2019-yilga kelib tomoshabinlar va sahna asarlari soni bo'yicha respublikada yetakchi o'rinlardan biriga chiqqanini ko'rsatadi.

Tahlil natijalariga ko'ra quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi: viloyat teatrining ilg'or tajribasi va yutuqlarini respublika miqyosida ommalashtirish; mahalliy dramaturglarning milliy g'oya va tarixiy mavzulardagi asarlarini qo'llab-quvvatlash; xalqaro ijodiy aloqalarni kengaytirish; mintaqada teatr muassasalari sonini ko'paytirish masalasini ilmiy asosda o'rganish. Ushbu choralar Namangan viloyati

madaniy hayotining yanada rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1998-yil 26-martdagi PF-1980-son "O'zbekiston teatr san'atini rivojlantirish to'g'risida"gi Farmoni. – Toshkent, 1998.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 22-maydagi 223-son "O'zbekteatr" ijodiy-ishlab chiqarish birlashmasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi Qarori. – Toshkent, 1998.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 13-sentyabrdagi PQ-3271-son Qarori. – Toshkent, 2017.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori. – Toshkent, 2022.
5. 1981–1983-yillar teatr repertuari statistikasiga oid manba.
6. 1992 va 2013-yillardagi viloyat teatri tomoshabinlari soniga oid statistik manba.
7. 2019-yil spektakllar va tomoshabinlar soniga oid statistik manba.
8. Namangan teatrining 2023-yil Boku shahridagi ijodiy safariga oid manba (matbuot yoki teatr hujjati).